

TREBA PRIPAZITI NA PRIJEVODE!

Ljudevit Jonke

U prijašnjim godištim »Jezika« objelodanjeno je nekoliko teoretskih članaka o prevođenju, o njegovu značenju i obilježjima, a prikazani su bili i neki prijevodi s obzirom na pravilnost jezika i smisao. Ali u posljednje vrijeme takvi nam članci nedostaju, premda je uredništvo jezika ustupilo Društvu prevodilaca Hrvatske u svakom broju »Jezika« toliko prostora koliko je potrebno za kritički prikaz jednog prijevoda. Zanimljivo bi bilo znati kako to da kod nas izlaze toliki prijevodi starijih i novijih književnih djela a da se ipak o njima potanje ne piše. Pokazat ću na dva-tri starija i kojem novijem prijevodu kako u prevodilačkom radu ima često zastranjivanja protiv kojih treba da se borimo ako ne želimo da nam prijevodi, bez prave kontrole, ne postanu toliko nepouzdana da ih čitalac nerado prima u ruku.

Ako se pogledaju prijevodi starijega razdoblja i usporede s novijima, može se u prosjeku reći da su današnji prijevodi pouzdaniji, jezično pravilniji i stilski izražajni nego stariji prijevodi. Ali i među suvremenim prijevodima ima, srećom manje, i takvih prijevoda za koje bi bilo bolje da se uopće nisu ni pojavili.

1. — Nedavno se navršilo 100 godina od smrti ugledne češke književnice Božene Němcove (1862). Njezino glavno književno djelo zove se »Babička« u češkome, a »Bakica« u hrvatskosrpskom. To djelo pripada među najbolja klasična djela češke književnosti, pa nije čudo što se ono pojavilo u hrvatskom prijevodu osam godina nakon pojave češkog originala. Češki original izašao je u Pragu 1855, a hrvatski prijevod u Zagrebu 1863. Roman je na hrvatskosrpski prevela Ljubica Maříkova, koja ima češko prezime jer je bila udata za Čeha Maříka koji je kao učitelj djelovao u Zagrebu, ali je ona po rodu Hrvatica, Ljubica Mocnaj, rođena 1838. u Sv. Roku u Lici. Taj je prijevod pod nazivom »Babica« danas rijetkost i čuva mu se jedan primjerak u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici pod br. 159381.

Ipak to nije ostao jedini prijevod »Bakice« na hrvatskosrpski. Godine 1917. izašao je u Zagrebu u izdanju nakladnika Jaroslava Merhauta prijevod Branimira Pekarića pod nazivom »Bakica«. Branimir Pekarić je zapravo pseudonim plodnog prevodioca Pavla Rakoša, kako me je upozorio bibliotekar prof. Marko Orešković.

Godine 1947. pojavila se opravdana želja da se ponovo izda ovo slavno djelo češke književnosti. Kako je taj zadatak povjeren meni, nužno sam pogledao kakvi su dotadašnji prijevodi i ne bi li bilo najjednostavnije redigirati jedan od tih prijevoda, s nužnim manjim izmjenama koje ne iziskuju oveći vremenski utrošak. Usporedivši oba prijevoda s originalom, vidio sam da manje truda iziskuje priređivanje potpuno novog prijevoda nego redigiranje

starog. I tako je došlo do mogeg prijevoda koji je prvi put izašao u Nakladnom zavodu Hrvatske g. 1947. i drugi put, o stotoj godišnjici češkoga originala, u Matici hrvatskoj g. 1955. Tom sam prilikom potanko razmotrio prijašnje prijevode, pa bih rezultat svojih zapažanja iznio u glavnim linijama čitaocima »Jezika« da vide kakvi su bili neki naši stariji prijevodi.

Već na prvoj strani češkoga teksta prema kritičkom izdanju »Babičke« iz 1953, govori se kako bakica nije živjela osamljeno u svojoj kućici, nego su joj svi suseljnani bili braća i sestre. Maříkova prevodi sasvim suprotno kako je »ondje živila osamljena u svojoj kolibi« (str. 2), tako da je osnovna misao o povezanosti sa suseljanima sasvim iskrivljena.

Na str. 20. Němcová pripovijeda kako je bakica dizala i zrno graška s poda, kad bi palo, i pritom ga »poljubila s poštovanjem u njegov svijetli korijenak« (kalíšek), ali naši se prevodioci ne snalaze. Maříkova prevodi *kalíšek* pogrešno kao *mahunu*, pa postiže besmisao: »Tako je bakica činila i kad je grašak digla, i onda poljubila bi mahunu (9).« Odakle uz palo zrno graška na podu njegova mahuna? Pekarić također ne zna značenje te riječi, ali se pomaže tako da je i ne prevodi, jednostavno je izostavlja (8).

Na str. 36. spominje se kako bakičino selo svake godine obilazi trgovac Talijan po narodnosti (*kupec Ulah*, 36). Maříkovej je to »trgovac Srbin« po našem pejorativnom značenju riječi Vlah (31), a Pekariću je to prezime pa prevodi »trgovac Vlah« (22).

Na str. 26. češkog originala govori se o šumariji (*myslivna*) u vezi s jednim od glavnih lica »Bakice« šumarom (myslivcem), ali Maříkovej je to »lovačka kuća« (18), a Pekariću »lovčeva kuća« (14).

Na str. 163. govori se kako su djeca »kraj peći popravljala odjeću« (u kamen si spravovali šat), a u Maříkove na str. 213. čitamo kako »svoje proste odjeće odlože«, a u Pekarića sasvim besmisleno »kod peći su odložili odijela« (136), pa se prema tome pojavili pred ljudima svučeni. Prevodilac se, kao što vidimo, uopće ne zamišlja nad smislom, odnosno besmisлом teksta.

Kad se na str. 240. češkog originala opisuje vjenčanje, govori se kako se za mladu brinuo djever (nevěstu obsluhoval družba), a u Maříkove sasvim obrnuto: »mladenka dvorila je djevera« (318).

Na str. 163. govori se o kolinju, »zaklali su prase i pekli uštipke« (zabíjeli prase, smažili šišky), a po Maříkovej (212) zaklali su odojka: »oni zaklaše cieloga odojka te izpeku devenice«. I opet pe prevodilac ne zamišlja kako od odojka kobasice. I Pekarić je preveo loše, ali ipak ne besmisleno: »zaklali su prase, pekli kobasice« (135).

Opasne su pogreške po sličnosti riječi. Na str. 246. govori se o prelji (č. přadlena), a Maříkova to prevodi *pralja* (325); na str. 249. govori se o staroj jabuci (starý jabloň), a Maříkova to prevodi *stari jablan* (214).

Ali grube pogreške pravi i Pekarić. Na str. 245. priča se kako su djeca došla gledati svadbu, »prodavati zjake«, č. *na čumendu*. Pekarić to sasvim

bezbrizno prevodi: »Sva djeca, koja su došla da pale ugljen, ponijela su kući pune ruke kolača (211).« A o paljenju ugljena nema u originalnom tekstu ni riječi!

Na str. 66. spominje se *vampir* (č. *morous*). Kaže se da jedno lice ne govori, kao onaj vampir. Pekarić riječ *morous* prevodi našom riječju *morati*: »govori da *mora*« (48).

Za sv. Luciju (13. prosinca) govorilo se u češkom narodu da ona »samo skraćuje, otpija noć« (157), a prema češkoj riječi *upije* (Lucie jen noci upije) Pekarić prevodi potpuno pogrešno sličnom našom riječi da »Lucija samo noću vapije« (130), a Maříkova »da Luca samo noćju huhuče« (205).

Mogao bih tako nabrajati unedogled, ali mislim da je i ovo dosta da se vidi kako se grube pogreške pojavljuju u tim prijevodima. Spomenuo bih još koji primjer da se vidi kako se prevodioci ne zamišljaju nad besmislenošću prevedenoga teksta. To je zapravo najstrašnije. Prevedu besmislicu i ne osjećaju da je besmislica.

Na str. 145. češkog originala na pitanje »Šta je novo?« odgovara jedna osoba šaljivo: »Ošišali su čelavca« (145). Pekarić to na str. 120. prevodi: »Ošišali su gologlavog«, što nema nikakva smisla, a slično je češkoj riječi: »Že ostříhali holého.«

Ili kad na str. 249. tješe kneginju koja je izgubila kćerku, ali joj je ostalo unuče, riječima: »Milostiva gospođa ipak nije ostala bez igdje ikoga«, — tada Pekarić prevodi sasvim bez smisla: »A milostiva gospođa nije osiromašila (214).« Ostala je bez kćeri, a nije osiromašila!

Na str. 34. mlinar »vrti tabakeru među prstima kao mlinski kotačić«, a u Pekarića (21) »rastvorio je duhansku kutiju kao mlinski točak«. Kako li se to rastvara mlinski točak slično duhanskoj kutiji?

I još samo jedan primjer prave besmislice! Na str. 136. Němcová veli da se pred kišu »gušterica skriva, isto tako i pauk, a lastavice lete nisko nad zemljom«. Oba prevodioca ne misle pri tom mnogo, pa Maříkova (176) prevodi »pauk i lastavica nisko lete«, a Pekarić »pauk i lastavica lete posve nisko« (112). Dakle, leti i pauk, kao lastavica.

O tome da oboje prevodilaca izostavljaju ono što ne znaju prevesti, imam mnogo potvrda, ali nema pravog smisla da to ovdje nabrajam.

2. — Mogao bi tkogod prigovoriti da se tome i ne treba toliko čuditi jer su to razmjerno stari prijevodi, ali slične ću stvari uskoro dokazati i na novijim prijevodima. Uzmimo npr. prijevod iz 1938. Boška Vračarevića »Razgovori s Masarykom« prema originalnom djelu Karela Čapeka »Hovory s T. G. Masarykem«.

Na str. 179. hrvatskoga prijevoda čitalac može pročitati da je Masaryk za svoga boravka u Londonu za prvog svjetskog rata, kad se radilo na separatnom miru s Austrijom, igrao noću bridge (čitaj bridž), a pisac u originalu veli da je Masaryk tada bio vrlo zabrinut (když jsem měl starosti — kad

sam igrao bridge). Na jednom mjestu Masaryk veli da se većinom odgojio na francuskoj i ruskoj literaturi, a ne njemačkoj, ali u prijevodu čitamo baš suprotno da se odgajao više na njemačkoj nego na francuskoj i ruskoj književnosti. Kaže dalje da je mnogo razmišljao o češkom religioznom problemu, a u prijevodu naprotiv da o tom nije mnogo razmišljao. I dalje, Masaryk veli da je crkva prihvaćanjem antičke kulture utrla putove renesansi, a u prijevodu stoji da je otežala putove renesansi. U Masaryka stoji da je borbom protiv katolicizma i papinstva bila ojačana država, a u prijevodu da je borbom protiv katolicizma ojačana papinska država. Stvari vrlo drastične, a kako ih ima vrlo mnogo, sasvim je nepouzdana osloniti se na takav prijevod kao izvor neke političke ili filozofske dokumentacije. O tom je potanko pisao prof. dr Otakar Kolman već 1939. u brnskim »Lidovim novinama« u br. 10. od 16. siječnja, pa me to oslobođa obaveze da se potanje zadržim na tom prijevodu. Prof. Kolman, najbolji prevodilac sa hrvatsko-srpskoga na češki u novije vrijeme, zaključuje da bi »čitaoci s potpunim pravom mogli tražiti da im se kupljena knjiga zamijeni za novi, nefalsificirani prijevod«. I završava: »A Vračarevićev prijevod trebalo bi učiniti neškodljivim tako da se trajno i prisilno čuva u naučnim knjižnicama, gdje bi služio kao zastrašujući primjer i kao žalostan dokument prevodilačke nesavjesnosti kojoj nije ništa sveto.«

3. — Možemo, dakako, ogledati i koji prijevod poslije oslobođenja. Nema sumnje da su današnji prijevodi u prosjeku bolji, jer redakcije mnogo više paze komu će dati koje djelo na prevođenje. Ali ipak ima i u to najnovije doba prijevoda koji ne daju pouzdan uvid u misli i značenje originala. Jednom sam već ukratko pisao o tom u »Jeziku« (IV, 4, 126) i naveo nekoliko potpuno besmislenih rečenica koje se pojavljuju u takvim prijevodima. Evo npr. jedne: »Manjkao je samo pisar kod advokata Lehotskoga, gospodin Chotarny, koji je otišao da pogleda svoj vinogradić na Slnem vrhu, i istražiti, da li se već može pohvaliti svojim dudovima s tri duda nad samom vrleti Slnega vrha.«

Danas ću se nešto opširnije, ali zbog ograničena prostora ne sasvim iscrpno, osvrnuti na prijevod poznatog Hašekova romana »Doživljaji dobrog vojaka Švejka u prvom svjetskom ratu«. Govorit ću o prijevodu Stanislava Vinavera iz g. 1949. i zadržati se samo na trećoj knjizi koja je izašla u Humorističkoj biblioteci »Ježa« pod nazivom »Uprskao kao ćuran motku«. Već sam naziv treće knjige ne odgovara originalnom nazivu »Slavný výprask«, što znači isto kao i naše »Slavne batine«. Pod tim nazivom misli se na poraze austrougarske vojske u prvom svjetskom ratu koji su uvijek bili prikazivani kao povlačenje na unaprijed predviđene položaje. Ako Jaroslav Hašek i jest oštar humoristički i satirički pisac, ipak znači da ga prevodilac nadmašuje u nedopuštenoj mjeri kada mjesto humorističkih »Slavnih batina« uvodi vulgaran naziv »Uprskao kao ćuran motku«. Da je Hašek želio tako

reći, on se toga ne bi stidio, ali kad se prevodi koji pisac, treba reći ono što je on rekao.

Na osnovi takva nadmašivanja Hašekova izraza naći ćemo u Vinavera vrlo mnogo pretjerivanja. Na str. 443. Hašekova češkog originala, što je 1955. izašao u Pragu kod izdavača »Práce« pod nazivom »Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války«, čitamo da je »računarski narednik Vaněk s pravom rekao Švejk u da ne treba da se žuri« (že není žádný spěch), ali Vinaver od te kratke rečenice pravi čitavu priču: »Nek se žuri kom se žuri, al' tu o žurbi ni pomena nema.« Na taj bi se način svaki tekst mogao toliko »prepjevati« da ga ne bismo mogli ni prepoznati.

Da vidimo još koji primjer takva postupka. Na str. 461. Hašekov je tekst »kdyby se rozkrájeli, neprěčtou naše šifry«, što znači: »da se i rastrgaju od muke, neće moći pročitati naše šifre«, ali u Vinavera (41) nalazimo predimenzionirano: »Da crknu, da puknu, da se iskilave, — evo im ga na, što će nam pročitati šifru!« Umjesto jedne zavisne rečenice, Vinaver donosi četiri. Ali to onda više nije Hašek! Čak je i vulgariziran.

A kako prevodilac pri tom uživa u vulgariziranju teksta, neka nam pokaže primjer sa str. 454. češkog originala. Prema češkome »ale poněvadž jsem byl roztrhaněj a svítily mně díry na zadnici«, što bi odgovaralo hrvatskosrpskome »ali jer sam imao poderano odijelo pa su mi svijetlile rupe na turu«, naći ćemo u Vinavera sasvim predimenzionirano i vulgarno: »ali pošto sam bio sav u dronjcima a kroz rupe na rascvetanom turu prosijavao mi šupak« (25).

Na toj liniji bit će nam jasno zašto prema češkome »docela, milý brachu« (445), što znači »sasvim tako, dragi moj«, nalazimo u Vinavera: »Do kraja, do ižice, burazeru!« (11). Kada Hašek kaže »vy chytráku« (453), Vinaver će reći: »izem vam pamet pametnu« (24), a sasvim bi dovoljno bilo: »vi pamet-njakoviću« ili »vi lukavče«.

Dakako, od takve metode nije daleko ni do iskrivljavanja teksta. Ako Hašek veli na str. 461. da »u brigadnoj kancelariji sjede ograničeni ljudi« (»v brigádní kanceláři jsou obmezenci«), ono što prevodi Vinaver ima već i drugi smisao: »Ama ti u brigadnoj kancelariji sve sam božji smetenjak i zaguljenko.«

A prava je pogreška kad prevodilac češke uzvike: »Sláva Rakousku! Sláva našem vojevůdci!« (445) prevodi na srpskohrvatski: »Slava Austriji! Slava našem vojskovođi!« (11) U našem se jeziku uzvikuje slava onom tko je umro, a onom tko još živi vičemo: »Živio!« A budući da je tada još Austrija postojala i budući da je vojskovođa još bio na čelu vojske, trebalo je to prevesti: »Živjela Austrija! Živio naš vojskovođa!«

Pravi besmisao nastao je i na 38. strani kad prevodilac pogrešno spaja broj 160 s imenicom *riječ* mjesto s imenicom *strana*: »pa onda odozdo traži, sa one suprotne strane, sto i šezdesetu reč: Sache.« A na str. 460. vidi se u

češkom tekstu da je »na sto šezdesetj strani tražio riječ Sache« (»na protější straně 160. slovo Sache«). A dalje u tekstu sam sebe demantira: »Moliću, gospodo. Pre svega, reč Sache, na stranici sto i šezdesetj, jeste i druga reč u rečenici. . .« To je ono najstrašnije u prijevodima da ni prevodilac ni lektor ne gledaju ima li rečenica kakav smisao ili nema, pa se vrlo često pojavljuju besmislice, dakako na račun autora.

Spomenut ću još samo dvije jasne pogreške, ali one su samo dokumentacija za mnoge druge takve pogreške. Na str. 487. Hašek piše: »Ted' je pod námi Mars«, što znači: »Sada je pod nama Mars«, a u Vinaverovu prijevodu (85) čitamo: »Pazite ovo pod nama, ovo je more.«

A druga bi od tih pogrešaka bila preinačivanje imena i prezimena. Na str. 45. Hašek govori o natporučniku Maceku, a Vinaver od njega pravi, na strani 18, Mačeka. Tako i češka prezimena sa str. 504. *Hořejší, Pošmourný* i *Havlasa* pretvara u svom prijevodu na str. 111. u *Neprilika, Zla Prilika, Havalšanin*. To već pomalo liči na preradu i ponašivanje, što se ničim ne može opravdati ako želimo dati Hašekova »Svejka«. Idući tim putem, Vinaver ponekad stvara utisak kao da se sve to zbiva među Jugoslavenima; on npr. dvije žene s češkim prezimenima (Mourková i Šousková, 540) pretvara u prave Jugoslavenke, u Mačorovičku i Trljajičku (171), pa tako, nema sumnje, zbunjuje čitaoca.

Prikazao sam sve to sasvim ukratko, i to na jednoj knjizi, ali kad bih težio za iscrpnošću, ispalo bi po iznesenim kategorijama materijala za čitavu knjigu. Smije li prevodilac običnu rečenicu »To vam je zapravo strast, ali najgore je kad ona zahvati ženu« (540) prepjevati u sasvim nešto drugo: »Sad, to mu dođe nekakva, strast li je, merak li je, šta da mu radiš, a najgore je još kad ona udari i na ženske« (171)? Da je htio, i Hašek je mogao reći tako barokno, ali on se služi jednostavnim sredstvima i prevodilac nema pravo da ih nadima. Možda će se to kojem našem čitaocu i svidjeti, ali to mu se sviđa Vinaver, a ne Hašek.

4. — Na ovim trima primjerima htio sam pokazati kako nam prevodioci mogu prodavati rog za svijeću. To su do sada već istakli ocjenjujući prijevode i s drugih jezika poneki recenzenti, osobito Tabak i Matvejević, ali mislim da nije dovoljno samo konstatirati činjenicu. Čini mi se da bi prijevodi prije štampanja morali proći kroz neku stručnu reviziju, i to ne samo s gledišta materinskoga jezika nego i s gledišta vjernosti prema originalu. Drugim riječima, takvom bi kontrolom bilo onemogućeno da se pojavljuju loši prijevodi. Svaki izdavački zavod mogao bi imati kvalificirane (honorarne) stručnjake za pojedine jezike, pa bi oni bili brana za loše prijevode i zaštitnik čitalaca. Poslije nekoga vremena loši bi prevodioci otpali, a na poprištu bi ostali samo pouzdani i dobri prevodioci. Ali oni koji bi ostali trudili bi se još jače da im prijevodi budu što bolji.

Sve to ne iziskuje velike troškove, a na vrlo jednostavan način može da dade značajne rezultate. Bez takve mjere čitat ćemo od zgrade do zgrade mučne kuknjave o lošim prijevodima, kakvu sam npr. pročitao dok sam pisao ovaj članak, u 147. broju zagrebačkog »Telegrama« na str. 5. pod naslovom »Tužni Twain u tužnijem prijevodu«. Recenzent Zlatko Crnković navodi slične tipove pogrešaka i, što je najgore, svu silu besmislica koje nije zapazio ni prevodilac ni lektor ni urednik ni korektor. U tom prijevodu Twainove »Autobiografije« svećenik »brsti po sobi« umjesto da »hoda amo-tamo po sobi«, a drugi opet »ostali dio dana češljaju grad s jednog kraja na drugi«, a treći čak igraju biljar sa 15 lopti (umjesto sa 15 kugala). I sve se to pruža čitaocu kao tekst Marka Twaina.

Nije, dakle, dovoljno samo pripaziti na prevodioce kad je knjiga već štampana, nego mnogo prije: onda kada oni predaju rukopis izdavaču. Izdavači su to dužni učiniti da ne bi tko pomislio kako i oni pomažu u prodavanju roga za svijeću.

ŠTO ZNAČE RIJEČI: OMUŽDITI, OMUŽDEN I SMUŽDITI, SMUŽDEN?

Ismet Smailović

Pišući o jeziku Hasana Kikića, Alija Nametak je, pored ostalih jezičnih osobina pisca, uočio i neke njegove neobične riječi pa u vezi s tim kaže:

»Kikić je bogatio jezik riječima, koje ćemo ponekad uzalud tražiti u rječnicima. Nekad pomislim, kako bi se namučio neki prevodilac, kad bi prevodio na bilo koji jezik: Po ivicama vise *omuždene* sasušene grančice i rukoveti lozovina (I, 185). S prvih katova i krovova visile su *omuždene* crnožute zastave u znak svečanosti (II, 12), *omuždena* krpa zastave (II, 13). ARj., a ni drugi rječnici nemaju glagola *omužditi*. Tek po riječi *smužditi* znamo, da znači ogoliti, sljuštiti lišće s grane. No dok u prvom slučaju i ima smisla, u potonja dva slučaja ne znam, šta bi značila *omuždena* zastava ili *omuždena* krpa zastave, osim ako ne opuštena, obješena, snuždena, nevesela, ili možda zastava, s koje je izbljedjela boja.« (Jezik Hasana Kikića, »Jezik« br. 1, 1958—1959.).

Iz ovoga vidimo da A. Nametak nije čuo za riječi *omužditi*, *omužden*, a kako ih nije mogao naći u rječnicima, to pogađa njihovo značenje po smislu u rečenici. Evo kako ja gledam na značenje i etimologiju tih riječi:

Glagolski pridjev *ômůžden* ili *smůžden* (od glagola *omůžditi* i *smůžditi*) često se čuje u okolini Gradačca i u dolini rijeke Tinje (Kikićev zavičaj), a primarno znači: nešto opušteno i obješeno od vlage i mokrine. U narodu se kaže: »Pao je u vodu pa se na njem sve haljine smuždile«; ili